

האונייה מיטלטלת, המוות מעבר לפינה. אין אושר גדול מזה

יהודה הלוי לא היה היחיד שעזב הכל מאחור כדי להגר לארץ ישראל הנכספת, אך מה שכתב על מסעו המפרך היה יחיד במינו **דרור בורשטיין**

●●● הספינה מאלכסנדריה התקרבה לחופי הארץ לפני 883 שנה וחדושיים, בתחילת קיץ 1141. בין נוסעיה היה יהודה הלוי, שהיה אז כבן 65. לאחרונה הופיעה מהדורה חדשה של שירי החול שלו (ערך וביאר יוסף יהלום, הוצאת מא"גנס), והספר הוא סיבה להיזכר במשורר ובמסעו. בימים שבהם ירידה למערב מושכת כאן לכבות לא מעטים, כולל הלב הכותב כאן, חשבתי לנ" סות למצוא סעד ואחיות־מקום בשירים של מי שיצא מספרד, הניח מאחוריו את רכושו, משפח" תו ותלמידיו, הפליג למצרים וממנה לכאן. הוא עשה זאת מכוח פנטזיה בוערת של אהבה למקום הזה. הוא לא היה היחיד שנסע לכאן מכוח הפנ" טויה הואת לאורך הדורות, אבל מה שכתב על מסעו הוא יחיד במינו.

השירה העברית והפרווה העברית המחורות שנכתבה בספרד (שיאיה היו בערך בשנים 1000–1300) היא ספרות טוטאלית. היא כתובה עברית על בסיס דגמים שיריים ערביים. יש בה ביטויי אהבה של משוררים (גברים) לנשים ולג" כרים כאחד. יש בה מקום לצער החיים הכי עמוק, לצד שמחת חיים והתפעלות חושנית מפ" רחים, מתפוחים, מכוכבים, מיין, מבני אדם. יש בה הומור פראי, אך גם מקום לחרדה קיומית ולחוכמה סטואית. והעיקר, היא מנוסחת בעברית תכשיטית, חגיגית, מעשה צורף של חוכמה ויופי.

יהודה הלוי, שנולד בצפון ספרד ב-1075 או כמה שנים לפני כן, כותב (ככל הנראה: השיר מיוחס לו) על הרגעים שכמה מאיתנו מכירים, רגעֵי גילוי של שער שיבה ראשון:

שַׁעַר שִׁיבָה, בְּהָרְאוֹת יְחִידִי/ עָלִי רֹאשִׁי, קִטְפַּתִּיהוּ בְּיָדִי;

הַשִּׁיבָנִי: "יִכְלַתְנִי לְבָדִי –/ וּמָה תַעֲשֶׂה בְּבֹא אַחֲרֵי גְדוּדֵיִ?"

המשורר תולש שערת שיבה יחידה – קוטף כמו פרח, בתנועה ענוגה. אבל למרבה הצחוק והבהלה, השערה הקטופה פוצה את פיה ומטיחה בו: אתה חזק על שערת שיבה אחת? מה תעשה כשכל גדודי הצבא הלבן יבואו בעקבותיי? תתלוש את כל שערותיך? ומה זה יועיל? הרי הן יצמחו בחזרה ויכבשו את השטח מחדש.

המשורר נאלם. רק השערה מדברת. מכוח

אל עבר לידה מחדש!

כשיר אחר הוא כותב על אותה הפלגה:

וְהָאֲנִי חוֹלָה, יִרְדָּה וְעוֹלָה/ וְעֵין תּוֹלָה לְחֻכָּלַיִם – אֲנִי?

”אָנִי” (קראו: אוֹנִי) היא ”אונייה“. אבל ניפר דמיונה למילה ”אני“: האונייה חולה ואני חולה בתוכה. אפשר לחוש את הבחילה ממחלת הים בניגון השיר. הים דוחה אותו, מקים חומה בינו ובין המקום הנכסף. הגלים מתוארים כהרים וע" מקים. כל העיניים נשואות לחובלים: היכן הם? הם נעלמו ואין לראותם. האם הופקרנו? האם נטבע?

נראה שסכנות המסע מעלות את ערך היעד עבור הלוי. כי מסע שהוא מוות הופך את היעד לאתר קדוש של תחייה. לא צריך להיות ”דתי“ במובן המקובל כדי לחוש בקדושה של מקום. הקדושה נולדת מתשומת לב עצימה (אינטנסי־ בית) של מישוהו שמצא ביטוי בכתב או בעיצוב המרחב. משוררים, סופרים ואדריכלים יוצרים את הקודש הזה. אגם וולדן במסצ'וסטס הוא קדוש בזכות כתביו של הנרי דיוויד תורו. קיוטו קדושה בזכות מתכנני גניה ומקדשיה ובזכות משוררים כמו באשו ובוסון. ג'יימס גזיס קידש את דבלין, שממנה גלה. אבות ישרון כתב: ”תל

ויליאם טרנר, "מזח קאלה", 1803 ציור: National Gallery

כשיהודה הלוי הפליג לארץ ישראל הוא לא ציפה לקבל "סל קליטה". הוא לא נסע אל המקום המוחשי – מלחמה, אלימות, עצב יומיומי – אלא לעבר פנטזיה של קדושה. המסע אךך אז לפחות חודש, וההפלגה היתה סכנת חיים ממשית. הוא תיאר את תחושותיו כמי שקבור בעודו בחיים

אָכִיב עֵיר הַקֹּדֶשׁ, ומאיר ויולטיר: "עוֹלָם נִכְרָא בְּצוּרַת חָצֵר בְּדָרוֹם תֵּל אָכִיב". מקום יהיה קדוש אם תמצאו בו מרכז, גובה ועומק (ראשי תיבות מג"ע), כלומר מקום שהן הרוח (גובה) והן הנשמה (עומק) נוגעות בו, הווות בו. ממצב כזה נולדת אהבת המקום. אבל אם לא נפסיק "לחיות על חרבנו" – שמשמעו, כמובן, למות על חרבנו ולהמית בחרבנו – תמ" שיך המלחמה לבלוע את כל המג"ע: במקום עז" מק נשמה נקבל עוד "פעולה בעומק השטח", במקום גובה רוחני נדבר רק על "גובה הלהבות". שמואל הנגני, משורר ספרדי גדול אחר, כתב על מלחמה שהשתתף בה כמאה שנה לפני מסעו של

הלוי: "וְנִלְאִיתִי רְאוֹת מַכִּים וּמַכִּים/ מְגוֹלְלִים אָכִיב עֵיר הַקֹּדֶשׁ", ומאיר ויולטיר: "עוֹלָם נִכְרָא בְּצוּרַת חָצֵר בְּדָרוֹם תֵּל אָכִיב". מקום יהיה קדוש אם תמצאו בו מרכז, גובה ועומק (ראשי תיבות מג"ע), כלומר מקום שהן הרוח (גובה) והן הנשמה (עומק) נוגעות בו, הווות בו. ממצב כזה נולדת אהבת המקום. אבל אם לא נפסיק "לחיות על חרבנו" – שמשמעו, כמובן, למות על חרבנו ולהמית בחרבנו – תמ" שיך המלחמה לבלוע את כל המג"ע: במקום עז" מק נשמה נקבל עוד "פעולה בעומק השטח", במקום גובה רוחני נדבר רק על "גובה הלהבות". שמואל הנגני, משורר ספרדי גדול אחר, כתב על מלחמה שהשתתף בה כמאה שנה לפני מסעו של

הלוי: "וְנִלְאִיתִי רְאוֹת מַכִּים וּמַכִּים/ מְגוֹלְלִים אָכִיב עֵיר הַקֹּדֶשׁ", ומאיר ויולטיר: "עוֹלָם נִכְרָא בְּצוּרַת חָצֵר בְּדָרוֹם תֵּל אָכִיב". מקום יהיה קדוש אם תמצאו בו מרכז, גובה ועומק (ראשי תיבות מג"ע), כלומר מקום שהן הרוח (גובה) והן הנשמה (עומק) נוגעות בו, הווות בו. ממצב כזה נולדת אהבת המקום. אבל אם לא נפסיק "לחיות על חרבנו" – שמשמעו, כמובן, למות על חרבנו ולהמית בחרבנו – תמ" שיך המלחמה לבלוע את כל המג"ע: במקום עז" מק נשמה נקבל עוד "פעולה בעומק השטח", במקום גובה רוחני נדבר רק על "גובה הלהבות". שמואל הנגני, משורר ספרדי גדול אחר, כתב על מלחמה שהשתתף בה כמאה שנה לפני מסעו של

לשם אכילה, אלא כדי לגרום עונג למי שמריח אותו ו"מנשקו". בפעם הבאה שתחזיקו תפוח שי" מו לב לרגעי הנשיקה הללו שלפני הנגיסה: בלי השיר לא הייתם יודעים על קיומם. העונג הוא ברגעים שלפני הנגיסה, ברגעים של רחרוח הת" פוח, של רפרוף השפתיים על קליפתו, כמו בנ" שיקה. חשבתי, אומר המשורר, כשראיתי ("בשור") את שני צבעי התפוח, הירוק והאדום, שעל התפוח צמודים פני חשוק וחושק. הם צמו" דים זה לזה כמו המתנשקים בפסליו של ברנקווי, או כמו סמל ה"יין־יאנג" הסיני. אהבתם כה עזה, עד שהיא הופכת להתמוזגות. כמה נפלא שבשיר יש שתי נשיקות: הנשיקה של הירוק והאדום על קליפת התפוח, והנשיקה של העומד לנגוס: שפ" תינו ה"מנשקות" את התפוח מנשקות תמונת התנשקות! הרבה יותר מעניין להישאר על הסף הארטי הזה. לנשק את הנשיקה, לא לנעוץ בה שן. רגישות כזו מנוגדת לעולם של "מַכִּים וּמַכִּים".

ליהודה הלוי היה, בלשון ימינו, "דרכון ספר־די", אך הוא עזב את ספרד בקיץ 1140. בספטמ" בר הגיע לאלכסנדריה אך לא המשיך מיד בדרכו לארץ. באלכסנדריה שב ומצא את פאר התרבות הערבית שהניח מאחוריו. תיאורי הגנים בשיריו המצריים דומים לתיאורי הגנים בספרד. ברור למקרא השירים ממצרים שהוא יכול היה להישאר שם ולהרגיש בבית. ואכן שזה שם כמה חודשים, הפליג על הנילוס לקהיר והתעכב בשל קשרים חברתיים ובגלל הפסקת ההפלגות בתקו" פת החורף. האם הניח לעצמו "להתבשל" במצ" רים כדי להאריך את משך הזמן שלפני ה"נגיסה" בארץ, כמו בשיר התפוח? האם רצה לחוות "יציאת מצרים", ולשם כך ביקש להיאחו

בה לזמן מה?

יציאת מצרים שלו התעכבה עיכוב אחרון בהמתנה של כשבוע לרוח מערבית, בעודו ממתין על הסיפון. הוא מתאר עצמו כאדם ש"שם רוחו בְּיַד רוחות". חייו תלויים בכיוון הרוח. חייו תלויים בְּמָקוֹם הנכון.

כחג השבועות 1141 נשבה הרוח הנכונה והס" פינה נעתקה ממקומה. ההפלגה מאלכסנדריה לנמלי אשקלון או עכו ארכה אז כעשרה ימים. אבל, כדברי החוקרת שולמית אליצור, "בנקודה זו נעלמים עקבותיו של המשורר הגדול". כמו דף אחרון שנתלש בספר מתפוגג יהודה הלוי בבת אחת מעיינינו. האם ירד לחוף? האם הגיע לירוש" לים? ממכתבים מאוחרים של אחרים אנו יודעים שבאוגוסט באותה שנה הוא כבר לא היה בין החיים. אם ירד אל החוף, הרי ששהה בארץ חו" דשיים לכל היותר. אולי חלה או חווה קשיים אחרים. אבל קשה לתאר אדם הנתון באושר גדול מזה. אולי אין בידינו שירים מימיו האחרו" נים מפני שהאושר חרג אף מיכולת כתיבתו? הייתי רוצה להאמין בכך.

"הנסיעה של יהודה הלוי, הרגשתו בים, היא חלק מחייו", כתבה זלדה בספר "ולאהוב את החיים בלב נשבר" שראה אור באחרונה. שירי יהודה הלוי ודמותו עשויים להזכיר שהארץ הזאת היתה, לאורך מאות שנים, מקום שאהבו אותו וכמהו אליו. אהבה לא רכושנית, כמיהה לא אלימה, לא שוללת אהבה של אחרים, אלא אהבה של שאיפה לִמְרוֹכ, לְגוֹבֵה וְלְעוֹמֵק. לעזו" בים את הארץ, לנשארים בה ולעצמי, רצייתי לה" זכיר זאת. ■